Fragm. Flor. Geobot. Polonica 18(2): 301–320, 2011

Carlina onopordifolia (Asteraceae) – zarys historii taksonomicznej

Elżbieta Cieślak i Wojciech Paul

Cieślak, E. and Paul, W. 2011. *Carlina onopordifolia* (Asteraceae) – an outline of taxonomical history. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* 18(2): 301–320. Kraków. PL ISSN 1640-629X.

Abstract: Contrary to the view still prevailing in Polish literature, W. Besser was not an author of the *Carlina onopordifolia* protologue, but in his widely cited 1832 article only a *nomen nudum* appeared. The citation that may be regarded a name validation was made by Szafer in his paper of 1923, thus the autorship of the name of this taxon, if it is preserved at a species rank, should read: *C. onopordifolia* Besser *ex* Szafer. However, in a 1994 monography of the genus by Meusel and Kästner, the taxon was synonymized with *C. acanthifolia* All. subsp. *utzka* (Hacq.) Meusel & Kästner and, if these authors' view is supported (a.o. by the ongoing molecular phylogenetic analyses), the name should be used as the last cited here. Moreover, three types were proposed in literature for *C. onopordifolia*, all of them neotypes mostly from W. Besser's collections. But, as the 1923 validation of the name was made by citation of the taxon *C. acanthifolia* var. *spathulata* Łapcz., a lectotype (chosen for it by the present authors in a separate article), should replace them all.

Key words: *Carlina onopordifolia*, taxonomy, history, typification

E. Cieślak, W. Paul, Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, ul. Lubicz 46, PL-31-512 Kraków; e-mail: e.cieslak@botany.pl, w.paul@botany.pl

Wstęp

Carlina onopordifolia (dziewięćsił popłocholistny) jest jednym z najciekawszych i najrzadszych gatunków flory Polski i Ukrainy. Uznawany w obu tych krajach za subendemit, w obrębie obszaru występowania rośnie wyłącznie w zbiorowiskach muraw kserotermicznych na silnie nasłonecznionych zboczach o podłożu węglanowym. Znalezienie i opublikowanie informacji dotyczących każdego nowego stanowiska tego taksonu było zawsze ważnym wydarzeniem botanicznym w skali kraju (np. Łapczyński 1881; Szafer 1923; Wierdak 1926; Jasiewicz & Pawłowski 1956; Fijałkowski 1959; Cieślak i in. 2009; Binkiewicz 2011).

Problem nazwy taksonu i autorstwa ważnego opisu taksonu

Opisanie *Carlina onopordifolia* w randze gatunku przypisuje się Willibaldowi Besserowi, nauczycielowi Gimnazjum Krzemienieckiego, botanikowi zasłużonemu dla poznania flory wschodnich i południowych terenów dawnej Rzeczypospolitej. Według Szafera (1923)

stanowiska tej rośliny jako pierwszy odnalazł jednak nie sam Besser, ale jego uczeń, Antoni Andrzejowski. Dokonać miał on tego odkrycia w 1817 r. podczas podróży po terenach położonych na wododziale rzek Boh i Dniestr. Okazy z tych stanowisk posłużyły zapewne Besserowi jako podstawa notowań zamieszczonych w jego publikacjach. Wnioski te Szafer najprawdopodobniej wysnuł z analizy obszernego wstępu[1] do pracy ANDRZEJOWSKIEGO (1823), gdzie przedstawione zostało kalendarium kolejnych wypraw tego autora na tereny południowo-wschodniego Podola w okresie od 1814 do 1822 r. W pracy tej, stanowiącej syntetyczny wykaz gatunków odnotowanych na tym terenie podczas badań naukowych, Andrzejowski wykazał jako rzadką *C. acanthifolia*, z miejscem występowania w okolicach miejscowości Kublicz: „*Carlina acanthifolia* All. (rarior circa Kublicz)". Stanowisko to (dziś Kublič) położone jest w okolicach Winnicy (powiat tepłycki – Teplickij rajon), na południowo-wschodnim Podolu. Natomiast Besser, w swej o rok wcześniej opublikowanej pracy „Enumeratio plantarum...", te same zapewne okazy z Kublicza podaje w wykazie również jako *C. acanthifolia*, ale ze znakiem zapytania: „[CCCLXXVI] C*arlina* L. / 1051 *acanthifolia* ?" (BESSER 1822). W krótkiej notatce wyjaśnia obecność tego pytajnika, wskazując na niepewność oznaczenia: „Omnino simillima *C. acanthifoliae* praeprimis magnitudine floris, cuius discus 3″ aequat: at mirum foret plantam alpinam *Carnioliae* et *Pedemontii* hucusque exulasse: ideo ulteriori adhuc examini est subjicienda"[2]. Jednak w jednej z kolejnych swoich prac: „Rzut oka na jeografią fizyczną Wołynia i Podola" (BESSER 1828), w wykazie „Tablica porównywająca rośliny Wołyńskie z Podolskiemi" (podtabela „C. z Flory Włoskiey", kolumna „na Podolu"), Besser podaje występowanie *C. acanthifolia* All., tym razem bez pytajnika czy dodatkowych uwag. W tym przypadku nie ma jednak pewności, czy dotyczy to tych samych roślin, które w pracy z 1822 r. opatrzył on znakiem zapytania, czy też chodziło o okazy z innego stanowiska.

Z pierwszym publikowanym użyciem nazwy gatunkowej „*onopordifolia*" spotykamy się w artykule BESSERA (1832) „Bemerkungen über Herrn Professor Eichwald's naturhistorische Skizze von Lithauen, Volhynien und Podolien" opublikowanym w czasopiśmie „Flora oder allgemeine botanische Zeitung". Artykuł ten, w formie listu do redakcji datowanego przez Bessera na 28. VIII/9 IX 1831 r., jest (bardzo krytyczną) recenzją wymienionego w tytule opracowania EICHWALDA (1830). Interesująca nas nazwa występuje w nim tylko raz i to we fragmencie stanowiącym przemyślenia autora odnośnie do różnic okazów z Podola i *Carlina acanthifolia* s. stricto: „Uns[e]re *Carlina acanthifolia* zeigte sich verschieden von der Allionischen, daher wir selbe *C. onopordifolia* nannten. Sie kommt aber nur in Podolien vor."[3] W tym tekście brak jednak jakiegokolwiek opisu *C. onopordifolia*,

---

[1] Wstęp ten, zatytułowany „Przemowa Wydawcy", został podpisany jedynie inicjałami „J. W." – chodzi prawdopodobnie o profesora Uniwersytetu Wileńskiego, Jana Wolfganga.

[2] „Ogólnie bardzo podobna do *C. acanthifolia* przede wszystkim wielkością kwiatu [właśc. koszyczka], którego dysk [czyli średnica dna] równa się 3 calom [ok. 7,5 cm]; jednak dziwne wydaje się, że alpejska roślina z Krainy i Piemontu dotarłaby aż tak daleko, dlatego ma być poddana dalszemu badaniu". W nawiasach kwadratowych tu i w następnych przypisach – uzupełnienia i objaśnienia autorów.

[3] „Nasza *Carlina acanthifolia* okazała się odmienną od tej [opisanej przez] Allioniego, stąd nazwaliśmy ją *C. onopordifolia*. Występuje ona jednak tylko na Podolu". Liczby mnogiej w odniesieniu do swojej osoby używa Besser w całym artykule; „jednak tylko" odnosi się do stwierdzenia Eichwalda, że *C. acanthifolia* obecna jest na całym opisywanym przezeń obszarze.

choćby w formie porównania czy wskazania cech odróżniających od *C. acanthifolia*, mamy tu więc do czynienia jedynie z publikacją samej nowej nazwy (*nomen nudum*).

Następną chronologicznie pracą, w której spotykamy nazwę *Carlina onopordifolia*, jest szósty tom pomnikowego dzieła A. P. DE CANDOLLE'A (1837) "Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis...". W obrębie *C. acanthifolia* All. w odmianie „β. *Cynara* (DC. fl. fr. ed 3, n. 3097)[4]", przy informacjach o rozmieszczeniu oraz w wykazie widzianych okazów tego taksonu autor podaje między innymi: „... in Pyrenaeis orient. et centr. et in Podolia prope Winnica. ... *C. onopordifolia* Bess.!, herb. 1831...."[5] Zapis wskazuje na to, że de Candolle już w 1831 r. otrzymał okazy zielnikowe Bessera z okolic Winnicy z Podola, oznaczone jako *C. onopordifolia*, jednak nie uznał odrębności tego taksonu. Skoro nazwa *C. onopordifolia* została przez de Candolle'a wymieniona tylko jako synonim *C. acanthifolia* All. [var.] *cynara* DC., to opis tej ostatniej zamieszczony w „Prodromus..." nie może być (na mocy art. 34.1c Międzynarodowego Kodeksu Nomenklatury Botanicznej – ICBN, 2006) uznany za diagnozę *C. onopordifolia* jako osobnego taksonu. Okaz zielnikowy, który był zapewne podstawą notowania w „Prodromus...", znajduje się obecnie w zielniku de Candolle'ów w Genewie (nr G-DC G00208418, Ryc. 1). Na arkuszu z okazem kwitnącej rośliny znajdują się dwie etykiety. Pierwsza z nich o treści: „*Carlina onopordifolia* / nobis / Prope Winnica / in Podolia"[6] została napisana na kartce z nadrukiem „Herb. W. Besser" charakterem pisma Bessera, w jej lewym dolnym rogu znajduje się ponadto tylko cyfra „7" – brak jest więc daty zbioru i nazwiska zbieracza. Druga etykieta natomiast, sporządzona przez A. P. de Candolle'a, zawierająca zapis: „W. Besser. 1831", wskazuje Bessera zapewne jako nadawcę przesyłki zielnikowej i rok jej otrzymania. Osoba zbieracza, dokładny rok zbioru okazu oraz sporządzenia etykiety z nazwą przez Bessera pozostają więc nieznane. Nastąpiło to jednak nie później niż w 1831 r., a więc najpóźniej w roku napisania recenzji wspomnianej w poprzednim akapicie (BESSER 1832) i co najmniej na rok przed jej publikacją.

Od momentu ukazania się wymienionego tomu „Prodromus…" w literaturze zaczyna dominować ujęcie de Candolle'a dla okazów z Podola. Tak np. LEDEBOUR (1845–1846) w swojej dwutomowej „Flora Rossica…" wymienia z Podola, powołując się na BESSERA (1822) i EICHWALDA (1830) *Carlina acanthifolia* All. w odmianie „β. *Cynara*". Przy tym epitecie, wymieniając go po raz pierwszy podaje frazę autorską „(Pourret *ex* Dec.)" [=Pourr. *ex* DC], cytując jako źródło dzieło LAMARCKA i DE CANDOLLE'a (1805)[7], dopiero przy drugim wymienieniu (nie wprost, przez zacytowanie „Prodromus…"): DC. Nazwa „*C. onopordifolia*" pojawia się natomiast jako synonim tej odmiany, przy czym użyta fraza autorska

---

[4] Cytowanie w nawiasie odnosi się do wcześniejszego dzieła LAMARCKA i DE CANDOLLE'A z 1805 r., „Flore Française...". Taksony oznaczane przez dawnych autorów kolejnymi literami alfabetu greckiego są tradycyjnie określane jako odmiany (i tak też – *varietas* – określa je w swej publikacji de Candolle), stąd w dalszej części artykułu, poza bezpośrednimi cytatami, używać będziemy zapisu „[var.]"; analogicznie niestosowaną obecnie pisownię epitetów wielką literą zachowamy tylko w dosłownych cytowaniach.

[5] „... w Pirenejach wschodnich i środkowych oraz na Podolu koło Winnicy. ... *C. onopordifolia* Bessera [okaz widziany] z zielnika w 1831 r. ..."

[6] „*Carlina onopordifolia* / nasza [=opisana przez autora etykiety] / W pobliżu Winnicy / na Podolu."

[7] De Candolle wykorzystał epitet nadany wcześniej taksonowi w randze gatunku (*C. cynara*) przez P. A. Pourret'a, który jednak nie opublikował ważnie jego opisu.

Carlina onopordifolia
Crimea
Herb. W. Besser.
M. Besser. 1831.
HERB.PRODR. (G-DC)
G00209418
copyright reserved
cm

„Besser *ex* Dec. l. c." świadczy o tym, że Ledebour znał wystąpienie epitetu „*onopordifolia*" tylko z zacytowania go przez DE CANDOLLE'a (1837). Obecnie taki zapis oznaczałby również, że LEDEBOUR (1845–1846) uznawał tę pracę jako miejsce uważnienia nazwy Bessera, jednak biorąc pod uwagę brak ścisłych i ogólnie przyjętych zasad cytowań w tamtym czasie, trudno o tym wyrokować. Jak wspomnieliśmy, w myśl obecnych zasad ICBN (2006), nie było to ważne opublikowanie nazwy *C. onopordifolia*.

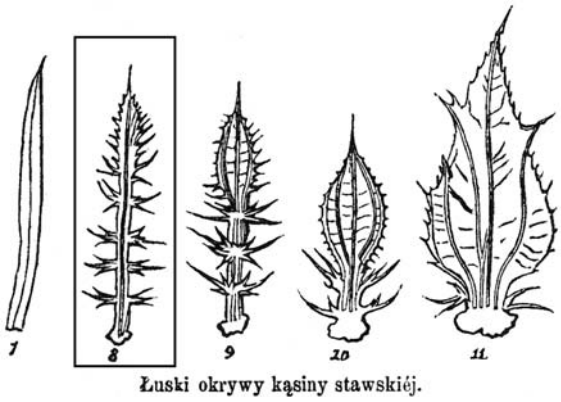
Ponad 40 lat po ukazaniu się pracy de Candolle'a Kazimierz ŁAPCZYŃSKI (1881), na podstawie analizy zmienności morfologicznej okazów pochodzących ze Stawskiej Góry (okolice Chełma, Polesie Wołyńskie), zamieszczając diagnozę łacińską, opisuje takson *Carlina acanthifolia* [var.] γ. *spathulata*. Stanowisko to zostało odkryte, wedle słów autora, przez „Pannę Maryję Hempel 8 sierpnia r[oku] z[eszłego = 1880] we wsi Stawie, a dokładnie na wzgórzu poza wsią zwanym Stawską górą" i było to pierwsze stwierdzenie szeroko ujętej *C. acanthifolia* na obecnych ziemiach polskich, a zarazem pierwsze stanowisko okazów zaliczonych później do *C. onopordifolia* położone poza Podolem. Barwny opis wyprawy na Stawską Górę podaje zbierający tam później okazy KARO (1883).

ŁAPCZYŃSKI (1881) analizę odnalezionych materiałów przeprowadza z uwzględnieniem dostępnej mu wówczas literatury oraz kilku okazów zielnikowych (w tym okazu oznaczonego jako *Carlina acanthifolia* All. [s. stricto] z południowej Francji ze zbiorów F. Karo). W pracy zamieszcza m.in. rysunki łusek okrywy *C. acanthifolia* wykonane na podstawie wspomnianych wyżej badanych przez siebie okazów ze Stawskiej Góry (Ryc. 2) oraz okazu z Francji – porównując je z łuskami *C. acaulis* (pochodzącej z Karpat) i „*C. simplex* W et K" [obecnie używane nazwy tej ostatniej to *C. acaulis* subsp. *simplex* (Waldst. & Kit.) Nyman lub *C. a.* subsp. *caulescens* (Lam.) Schübler & Martens], „zebranej w hrubieszowskiem". Jak już wspomnieliśmy, na podstawie wyników tych badań, Łapczyński okazy ze Stawskiej Góry włącza – w obrębie *C. acanthifolia* – do odmiany „γ. *spathulata*", odróżniając tę ostatnią od odmiany „β. *Cynara* DC." na podstawie koloru „promieni" (czyli wewnętrznych łusek okrywy) oraz formy kolców i kształtu zewnętrznych łusek okrywy. Wyróżnienia tego dokonuje na podstawie dostępnych mu opisów i ilustracji z flor, nie ma bowiem dostępu do okazów zielnikowych *C. acanthifolia* [var.] c*ynara*. Porównując jednak cechy łuski okrywy tego taksonu zilustrowanej w pracy L. i H. G. Reichenbachów (REICHENBACH & REICHENBACH 1853) stwierdza, że opisywane przezeń okazy ze Stawskiej Góry na pewno do tej odmiany nie należą. Jest to, jak się zdaje, pierwszy przypadek zakwestionowania wspomnianej synonimizacji de Candolle'a, choć sam Łapczyński nie był tego świadomy, uważając, na podstawie „Prodromus...", że besserowskie okazy z Podola to właśnie [var.] *cynara*. Ponieważ, jak sam zaznaczył, nie udało mu się dotrzeć do żadnych okazów z tamtych stron, nie miał możliwości bezpośredniego zweryfikowania ich przynależności systematycznej. W dodatku z opisu ANDRZEJOWSKIEGO (1823) wywnioskował, że

←

Ryc. 1. Okaz z zielnika de Candolle'ów (Genewa, G-DC G00208418) przesłany do A. P. de Candolle przez W. Bessera, zapewne w 1831 r., wskazany jako „lektotyp" nazwy *Carlina onopordifolia* Besser *ex* Szafer, Kulcz. & Pawł. w pracy MEUSELA i KÄSTNERA (1994). © Conservatoire et Jardin botaniques de la Ville de Geneve

Fig. 1. Sheet from de Candolle herbarium (Geneve, G-DC G00208418) sent to A. P. de Candolle by W. Besser, presumably in 1831, designated as the "lectotype" of the name *Carlina onopordifolia* Besser *ex* Szafer, Kulcz. & Pawł. by MEUSEL & KÄSTNER (1994). © Conservatoire et Jardin botaniques de la Ville de Geneve

Ryc. 2. Ilustracja z pracy ŁAPCZYŃSKIEGO (1881) przedstawiająca łuski z kolejnych rzędów okrywy (począwszy od wewnętrznych) opisanego przezeń taksonu *Carlina acanthifolia* var. *spathulata*. Ramką obwiedziono ryc. nr 8, wyznaczoną jako lektotyp tej nazwy (a w konsekwencji także nazwy *Carlina onopordifolia* Besser *ex* Szafer) w pracy CIEŚLAK i PAULA (2011)

Fig. 2. Illustration from ŁAPCZYŃSKI (1881) showing bracts of consecutive rows of the involucrum (starting from internal ones) of the described by him taxon *Carlina acanthifolia* var. *spathulata*. Within the frame is the fig. no. 8, designated as the lectotype of this name (and consequently also of the name *C. onopordifolia* Besser *ex* Szafer) in paper of CIEŚLAK and PAUL (2011)

tamtejsza *Carlina acanthifolia* rośnie na podłożu granitowym, co dodatkowo utwierdziło go w przekonaniu, że nie może to być ten sam takson, co „kąsina stawska", która „na wapnie ma stanowisko". Rok później ŁAPCZYŃSKI (1882), któremu udaje się dzięki „życzliwéj pomocy i uczynności rodaków zamieszkałych we Francyi" uzyskać okaz zielnikowy *C. acanthifolia* var. *cynara* z Pirenejów, doprecyzowuje zarówno opis cech różniących ten takson od var. *spathulata*, jak i diagnozę tej ostatniej (dysponując bogatszym materiałem ze Stawskiej Góry). Nie wątpiąc w odrębność opisanego przez siebie taksonu, przyznaje jednak, że jest on bliższy *C. acanthifolia* [var.] *cynara* niż *C. acanthifolia* s. str., dlatego też sugeruje, że w razie podniesienia tej pierwszej do rangi osobnego gatunku („*C. cynara* Pourr."), to właśnie w jej obrębie należałoby umieścić var. *spathulata*. Kwestia stosunku okazów podolskich do badanych przezeń taksonów nadal jednak Łapczyńskiego frapuje, czemu daje on wyraz w zakończeniu artykułu z 1882 r.: „Wartoby się jeszcze w przyszłości zapoznać z *kąsiną akantolistną* podolską […] przytem zajrzeć do wyczerpanych z handlu księgarskiego dzieł Bessera" (w których ma nadzieję odnaleźć jej opis), jednak sam nie zdoła tego chyba uczynić (a w każdym razie nie ma o tym wzmianki w literaturze).

Już w połowie 1883 r. J. A. Knapp, na comiesięcznym zebraniu Cesarsko-Królewskiego Towarzystwa Zoologiczno-Botanicznego w Wiedniu (K. K. Zoologisch-Botanische Gesellschaft zu Wien), informując zebranych o pracy ŁAPCZYŃSKIEGO (1881), na podstawie rozmieszczenia gatunku stwierdza, że „*Carlina acanthifolia* γ. *spathulata* Łapcz. [...] mit *C. onopordifolia* Besser identisch [ist], während die typische *Carlina acanthifolia* im Western Russlands überhaupt nicht vorkommt[8]" (PŘÍHODA 1883). Kilka lat później na

[8] „*C. acanthifolia* γ. *spathulata* Łapcz. ... jest identyczna z *C. onopordifolia* Besser, podczas gdy typowa *C. acanthifolia* na zachodzie Rosji w ogóle nie występuje".

zebraniu tegoż Towarzystwa, przy omówieniu przeglądowej pracy HERDERA (1892), KNAPP (1891)[9] potwierdza wyrażony poprzednio pogląd. Komentując zamieszczenie przez Herdera *C. acanthifolia* jako składnika flory ówczesnej Rosji (i to tylko z Besarabii), prostuje: „*Carlina acanthifolia* ist *C. acanthifolia* γ. *spathulata* Łapczyński in Pam. fiz., II (1882), p. 519, = *C. onopordifolia* Bess. und wird für Polen, Lithauen, den Kiewer Studienbezirk und Rumänien angegeben"[10]. Zwraca uwagę nieprawidłowe tym razem cytowanie miejsca zamieszczenia protologu Łapczyńskiego: praca z uzupełnieniami z 1882 zamiast pierwszej z oryginalnym opisem z 1881 r. W obu przypadkach *C. onopordifolia* wymieniana jest w charakterze synonimu *C. acanthifolia* [var.] *spathulata* (a nie na odwrót), co nie pozwala potraktować tych wzmianek jako uważnienia pierwszej z nazw. Co ciekawe, Knapp nie wspomniał przy żadnej z tych okazji taksonu *C. acanthifolia* [var.] *cynara*, co może wskazywać, że nie podzielał poglądów de Candolle'a.

ŠMALGAUZEN (1897) we „Florze środkowej i południowej Rosji..." zamieszcza opis podolskiego gatunku, lecz używa ujęcia de Candolle'a, a nazwę *Carlina onopordifolia* Bess. przytacza tylko jako synonim, toteż tego opisu również nie można uznać za jej protolog.

BUBANI (1900) uznając za słuszne włączenie *C. onopordifolia* Besser do „*C. acanthifolia* β. [*Cynara*] DC.", synonimizuje oba te taksony z *C. pyrenaea* Saint Amans. Natomiast ROUY (1903) poddaje w wątpliwość (zapewne ze względów zasięgowych) de Candolle'owską synonimizację *C. onopordifolia* z *C.* [*acanthifolia* var.] *cynara*, zaznaczając ten fakt pytajnikiem przy cytacie tej pierwszej nazwy jako „synonimu" drugiej i wymienieniem tylko zachodnioeuropejskich stanowisk jako zasięgu taksonu *C. cynara*.

Józef Paczoski w swej pracy zajmującej się pochodzeniem poszczególnych elementów geograficznych flory południowo-zachodniej Rosji (PAČOSKIJ 1910), wymienia interesujący nas takson kilkukrotnie, ujmując go w opisie nadal jako „*Carlina acanthifolia* All. β. *Cynara* DC." (w spisach gatunków posługując się skróconą wersją: „*Carlina acanthifolia* All. var."), nazwę „*C. onopordifolia* Bess." przytaczając tylko jako synonim. Jednak jak zauważył SZAFER (1923), Paczoski nie jest w tym konsekwentny umieszczając *C. onopordifolia* w wykazie roślin występujących tylko w obszarze lasostepowym na s. 332 (PAČOSKIJ 1910).

PAX (1918), dwukrotnie wymienia takson występujący w okolicach Chełma tylko jako *Carlina acanthifolia*, nie wspominając w ogóle nazwy *C. onopordifolia* (ani epitetu odmianowego *spathulata*).

Wydaje się zatem, że dopiero SZAFERA (1923) można uważać za pierwszego po Knappie autora uznającego *Carlina onopordifolia* za odrębny takson w randze gatunku. W cytowanej pracy Szafer uznaje za synonimy *C. onopordifolia* Besser: *Carlina acanthifolia* [sensu] Andrz. *non* All. (1817)[11], „*C. acanthifolia* All.?" (Besser 1822), *C. acanthifolia* All.

---

[9] Występuje tu pozorna odwrotna kolejność dat: Knapp wygłaszał swoje wystąpienie 11 czerwca 1891 r., datując pracę Herdera z 14. tomu „Botanische Jahrbücher" również na 1891, mimo że na stronie tytułowej tego tomu figuruje rok 1892. Prawdopodobnie Knapp miał dostęp do części tomu wydrukowanej wcześniej, gdyż poszczególne tomy „Botanische Jahrbücher" ukazywały się w częściach wydawanych w trakcie roku, a ostateczną datę (często był to już rok następny) nadawano tomowi po ukazaniu się całości.

[10] „[wymieniona tam] *Carlina acanthifolia* jest to *C. acanthifolia* γ. *spathulata* Łapczyńskiego ... = *C. onopordifolia* Bessera i jest podawana dla Polski, Litwy, kijowskiego okręgu szkolnego i Rumunii".

[11] Ponieważ SZAFER (1923) nie zacytował źródła, data „1817" odnosi się zapewne do domniemanego roku odnalezienia stanowiska przez ANDRZEJOWSKIEGO (1823).

β. *Cynara* DC. (1837)[12], *Carlina acanthifolia* All. var. *spat[h]ulata*[13] Łapcz. (1881) i *Carlina acanthifolia* [sensu] Pax (1918)[14]. Zawiadamia też o odnalezieniu 3 lata wcześniej pierwszego stanowiska tego taksonu na Wyżynie Małopolskiej, w Skowronnie koło Pińczowa.

W cytowanej pracy SZAFERA (1923), poza zbiorczym zestawieniem różnych ujęć spotykanych do owego czasu w literaturze, nie ma żadnego opisu *Carlina onopordifolia*. Autor podaje, że takson ten został opisany przez BESSERA w 1832 r. w „Bemerkungen...". Jak już wspominaliśmy, jest tam opublikowana faktycznie tylko nazwa *C. onopordifolia*. Szafer tłumaczy ponadto niemal 100-letnie (niesłuszne jego zdaniem) powszechne utożsamianie *C. onopordifolia* z *C. acanthifolia* [var.] *cynara* wielkim autorytetem de Candolle'a, którego rozstrzygnięć taksonomicznych nikt (łącznie z samym Besserem) nie śmiał podważyć. Jak pokazaliśmy powyżej, nie wszyscy botanicy byli aż tak jednomyślni, faktem pozostaje jednak powszechność tego ujęcia. Natomiast przytoczenie jako synonimu *C. onopordifolia* Besser ważnie opisanego taksonu ŁAPCZYŃSKIEGO (1881), mimo bardzo skąpego cytowania jego pracy (jedynie rok, bez podania jej tytułu czy nazwy czasopisma, w którym się ukazała, nie mówiąc już o stronach), na podstawie art. 32.5 i 32.6 ICBN (2006), stanowiło już uważnienie Besserowskiej nazwy (CIEŚLAK & PAUL 2011). Sam Szafer najwyraźniej nie był tego faktu świadomy.

W konsekwencji, w pierwszym wydaniu „Roślin polskich" (SZAFER i in. 1924) omawiany takson zostaje zamieszczony w randze gatunku jako *Carlina onopordifolia* Besser. Spotykamy tam, jak się zdaje po raz pierwszy, dość dokładny opis cech morfologicznych tak nazwanego gatunku oraz jego rozmieszczenia w granicach ówczesnej Polski. Opis ten również spełniałby wymagania stawiane protologowi (art. 36.1 ICBN dozwala uznanie za ważny protologu opublikowanego w języku innym niż łaciński przed 1 stycznia 1935) i, jak dalej zobaczymy, wielu autorów tak też go potraktowało, ukazał się on jednak rok później, niż praca omawiana w poprzednich akapitach.

JASIEWICZ i PAWŁOWSKI (1956) w pracy omawiającej odkrycie nowego stanowiska *Carlina onopordifolia* w Małopolsce i podającej protolog stwierdzonego tam mieszańca *Carlina* ×*szaferi* (*C. onopordifolia* × *C. acaulis*), powtórnie zwracają uwagę na nieprawidłowość utożsamiania polskiego taksonu z *C. cynara* Pourr., pozostawiając jednak do dalszych badań kwestię pokrewieństwa z *C. acanthifolia* All.

W takim samym ujęciu omawiany takson podany zostaje przez KLOKOVA (1962) we florze Ukraińskiej SRR (dzisiejsza Ukraina). Co ciekawe, autor wskazuje jako miejsce opisu („*descriptio polonica*"): „Szaf., Kulcz., Pawł., Rośl. polsk. (1924) 641", nie zmieniając jednak frazy autorskiej przy nazwie *C. onopordifolia* Besser.

W tym samym roku LINČEVSKIJ (1962) we Florze ZSSR, przy nazwie *Carlina onopordifolia* oprócz nazwiska Bessera, podaje też: „Szafer, Kulcz. B. Pawl. Rosl. Polskie (1924) 641" wskazując na tę pracę jako na miejsce zamieszczenia pierwszego opisu gatunku

---

[12] Chodziło zapewne o zasygnalizowanie niesłuszności synonimizacji de Candolle'a, a nie o włączenie całego zakresu *C. acanthifolia* [var.] *cynara* do *C. onopordifolia*, choć sugerowałby to użyty przez Szafera zapis.

[13] Wbrew praktyce stosowanej w wielu publikacjach (m.in. SZAFER 1923; MEUSEL & KÄSTNER 1994) jako prawidłową, tak ze względów filologicznych, jak i przepisów ICBN, należy uznać pisownię użytą przez ŁAPCZYŃSKIEGO (1881) w protologu: „*spathulata*", mimo że w literaturze (np. u samego autora nazwy w pracy z 1882) pojawia się forma zarówno z „*h*", jak i bez.

[14] U SZAFERA (1923) pomyłkowo „1917".

(protologu). W związku z tym, jako obowiązującą ustala frazę autorską: Besser *ex* Szafer, Kulcz., Pawł. (zapis nazwisk wg The International Plant Names Index 2008), na podstawie ICBN[15] odrzucając wzmiankę w dziele DE CANDOLLE'A (1837) jako ważny opis. W komentarzach do swojego opisu gatunku Linčevskij omawia też pokrótce historię nazwy, zgodną w ogólnym zarysie z przedstawioną powyżej, nie wymieniając jednak żadnej publikacji Bessera. Łapczyńskiego (i taksonu *C. acanthifolia* var. *spathulata*), ani pracy SZAFERA z 1923 r.

W 1972 r. pojawia się jedna z pierwszych prac powstałych przy okazji wieloletnich badań monografów rodzaju *Carlina* – H. MEUSELA i A. KÄSTNERA. Jest to przegląd systematyki, w którym zarówno *C. onopordifolia* Bess. *ex* Szafer, Kulcz. et Pawł. jak i *C. acanthifolia* All. włączone zostają jako synonimy do *C. utzka*, taksonu opisanego przez B. HACQETA (1782) z góry Učka na półwyspie Istria (dzisiejsza Chorwacja); *C. cynara* Pourr. *ex* Duby autorzy traktują natomiast jako równoległy do *C. utzka* gatunek, w obrębie utworzonej w cytowanej pracy podsekcji *Acanthifoliae*.

W dziele „Flora Europaea" WEBB (1976) przy tradycyjnie, szeroko ujętym gatunku *C. acanthifolia* All. przytacza nazwę „*Carlina onopordifolia* Besser *ex* Szafer, Kulcz. & Pawł.", stwierdzając zarazem, że na terenie Polski i ZSRR takson ten jest wprawdzie uznawany za odrębny gatunek, jednak cechy diagnostyczne mające go wyróżniać są bardzo drobne. Sugeruje tym samym, że nie ma podstaw do utrzymania jego odrębności.

JASIEWICZ (1986), w pracy będącej porównawczym zestawieniem nazw taksonów z powojennych wydań „Roślin polskich" (SZAFER i in. 1953 i praktycznie niezmienione wydania następne) oraz nazw uwspółcześnionych (głównie na podstawie „Flora Europaea", TUTIN i in. 1976–1980), jako dotąd jedyny, jak się zdaje, polski autor, podał frazę autorską uwzględniającą oprócz Bessera również SZAFERA i in. (1924). Uczynił to niejako mimochodem, w przypisie, mającym być cytatem bazonimu opublikowanego przezeń w tym miejscu nowego ujęcia *Carlina onopordifolia* w randze podgatunku w obrębie *C. acanthifolia*: „1565. *Carlina onopordifolia* Bess. → *Carlina acanthifolia* All. subsp. *onopordifolia* (Besser) Jas. *comb. nova*". Zauważyć należy, że Jasiewicz popełnił tu dwa błędy: po pierwsze, w nazwie nowej kombinacji nie uwzględnił cytowania autorów opisu według niego uważniającego bazonim (a więc Szafera i in.), po drugie, wg art. 33.4 ICBN jego cytowanie bazonimu nie spełnia warunku kompletności (pomija stronę cytowanej pracy), obligatoryjnego dla ważności opisu od 1953 r. Tak więc, niestety, kombinacja ta nie jest ważnie opublikowana. Jak się zdaje, nie była też szerzej używana; jedyny przypadek jaki udało nam się stwierdzić, to opracowanie KUCHARCZYKA i WÓJCIAKA (1995).

Z kolei MEUSEL i KÄSTNER (1994) w monograficznym opracowaniu rodzaju *Carlina* w Europie i basenie Morza Śródziemnego (a więc praktycznie na całym jego zasięgu), na podstawie badań morfologicznych uznają „*Carlina onopordifolia* Besser *ex* Szafer, Kulczyński, Pawłowski" za synonim *C. acanthifolia* All. subsp. *utzka* (Hacq.) Meusel & Kästner. Kombinacja ta, utworzona przez nich w cytowanej pracy (choć nazwy tej użyli już w 1992 r. w swoim atlasie MEUSEL i JÄGER, nie podając tam jednak formalnego opisu ani nie odsyłając

[15] Autor nie cytuje, którą redakcją Kodeksu się posługiwał; należy przyjąć, że aktualną wówczas wersją „montrealską" – ICBN 1961; odpowiedni przepis nosił tam nr 34(4).

do jej źródła), oparta została na wspomnianym już bałkańsko-wschodnioadriatyckim taksonie, *C. utzka* Hacq., stanowiącym wschodnie „skrzydło" kompleksu *C. acanthifolia* s. lato (czy też, w ujęciu MEUSELA i KÄSTNERA 1972, podsekcji *Acanthifoliae*).

W rozdziale poświęconym taksonomii *Carlina acanthifolia* All. subsp. *utzka* MEUSEL i KÄSTNER (1994) nie ustrzegli się poważnych pomyłek w cytowaniach. Poza licznymi błędami literowymi w tytułach polskich źródeł i treści etykiet zielnikowych, podali 1822 r. i „Enumeratio..." jako rok i miejsce publikacji nazwy *C. onopordifolia* (wbrew ich własnym wyjaśnieniom w dalszym tekście). Nie wymienili właściwie pracy ŁAPCZYŃSKIEGO (1881) – przypisywany przez nich Łapczyńskiemu artykuł z „Oesterreichische Botanische Zeitschrift" z 1881 r. jest w rzeczywistości tylko (datowaną na grudzień 1880 r.) notatką F. Karo na temat odnalezienia *C. acanthifolia* w okolicach Chełma (KARO 1881) – a nazwę „*C. acanthifolia* var. *spatulata* [sic!]" potraktowali jako „nomen nudum", mimo że nawet w jedynej prawidłowo cytowanej przez nich pracy tego autora (ŁAPCZYŃSKI 1882) protolog tego taksonu został powtórzony. Autorzy nie przytoczyli też wymienionych przez nas powyżej publikacji SZAFERA (1923) ani kombinacji JASIEWICZA (1986).

We współczesnej literaturze polskiej, ukraińskiej i mołdawskiej utrzymywana jest nadal gatunkowa ranga taksonomiczna i nazwa *Carlina onopordifolia*. Różnice występują we frazie autorskiej, gdyż w opracowaniach z krajów objętych zasięgiem „Flory ZSRR" (LINČEVSKIJ 1962) przy nazwie *C. onopordifolia* brzmi ona „Besser *ex* Szafer, Kulczyński, Pawłowski" (lub w wersji ze skrótami: „Besser *ex* Szaf., Kulcz. & Pawł.") (np. GEJDEMAN 1986; KATINA 1987). Natomiast w dotychczasowej literaturze polskiej (poza wspominaną już dwukrotnie pracą JASIEWICZA z 1986 r.) zarówno we „Florze Polskiej" (JASIEWICZ 1972), jak i w nowszych opracowaniach (np. POZNAŃSKA & KAŹMIERCZKOWA 2001; MIREK i in. 2002) jako autor opisu gatunku podawany jest tylko Besser.

W najnowszym wydaniu „Czerwonej Księgi Ukrainy", w rozdziale poświęconym *C. onopordifolia* (DÌDUH i in. 2009) zastosowano również zapis „*Carlina onopordifolia* Besser *ex* Szafer, Kulcz. et Pawł.". Frazy autorskie użyte przy nazwach potraktowanych jako synonimiczne (*C. acanthifolia* All. subsp. *utzka* auct. non (Hacq.) Meusel et Kärstner [sic!], *C. utzka* auct. non Hacq.; podkreślenia nasze – EC i WP) sugerują jednak, że autorzy nie uznają za słuszną synonimizacji dokonanej przez MEUSELA i KÄSTNERA (1994) i wszelkie wcześniejsze cytowania roślin ukraińskich pod nazwą „*utzka*" uznają za odnoszące się w rzeczywistości do innego taksonu.

Podsumowując, w świetle przedstawionych tu wywodów, nazwa omawianego taksonu (gdyby utrzymać go w randze oddzielnego gatunku) z prawidłowym i pełnym cytatem autorskim winna brzmieć: *Carlina onopordifolia* Besser *ex* Szafer (Acta Soc. Bot. Pol. 1(1): 55, 1923)[16]. Zgodnie z regułami ICBN 2006 (art. 46.4) cytowanie może zostać skrócone do: „*Carlina onopordifolia* Szafer". Jeśli natomiast uznać argumentację monografów rodzaju (MEUSEL & KÄSTNER 1994), w myśl której odrębności i rangi gatunku nie da się utrzymać, wtedy nazwą obowiązującą będzie: *Carlina acanthifolia* All. subsp. *utzka* (Hacq.) Meusel & Kästner.

---

[16] Część cytatu umieszczona tu w nawiasie normalnie nie jest używana, musi być jednak uwzględniona np. przy cytowaniu nazwy jako bazonimu.

Obecnie prowadzone są szczegółowe badania *Carlina acanthifolia* s. lato przy użyciu metod molekularnych (E. Cieślak, w przygotowaniu), nie zastosowanych przez autorów monografii z 1994 r. Mają one również uzupełnić wyniki pracy WAHRMUNDA i in. (2010), która, oparta na analizach zmienności sekwencji DNA kilkudziesięciu taksonów *Carlina* z całego zasięgu rodzaju, nie objęła jednak całości materiału *C. acanthifolia* subsp. *utzka* (w tym z Bałkanów i Ukrainy). Badania te mogą dostarczyć kolejnych argumentów za przyjęciem pierwszego lub drugiego ujęcia.

PROBLEM TYPIZACJI NAZWY

Ponieważ jak dotąd nie udało się odnaleźć w literaturze wzmianki na temat arkusza zielnikowego, który byłby wyznaczony jednoznacznie jako typ ani przez Bessera jako autora samej nazwy *Carlina onopordifolia*, ani przez autorów opisu uznawanego dotąd za protolog uważniający (SZAFER i in. 1924), kwestią nierozwiązaną długo pozostawała typizacja taksonu.

Chronologicznie pierwszą wzmianką na ten temat, jaką udało nam się odnaleźć w literaturze, jest passus z pracy KLOKOVA (1962), który podał, że widział typ pochodzący z rejonu olgopolskiego (Ol'gopil', południowo-wschodnie Podole), a więc z terenów oddalonych o ponad 50 km od Kublicza i ok. 130 km od Winnicy. W pracy tej jednak brak określenia miejsca przechowywania arkusza, jego opisu czy też bliższego uzasadnienia, czemu akurat ten okaz został wybrany jako typ i przez kogo (informacji takich brak również w literaturze cytowanej przez KLOKOVA 1962). Chodziło zapewne o okaz z zielnika UAN w Kijowie (KW, b/nr, Ryc. 3) podpisany (charakterem pisma, jak się wydaje, różnym od używanego na etykietach Bessera) „*Carlina acanthifolia* / All: / in sylvis Pod[oliae]. Austr[alis]. Distr[ictus]. / Olhopolensis". Natomiast LINČEVSKIJ (1962) zwrócił uwagę na potrzebę wskazania lektotypu, który, według niego, do roku wydania jego pracy nie został wyznaczony. Stwierdzenie to pozostaje więc w sprzeczności z podanym w tym samym roku przez Klokova. Najwyraźniej obaj autorzy sporządzali opisy do flor nie kontaktując się ze sobą, a ponieważ oba dzieła ukazały się równocześnie, nie mieli zapewne możliwości zapoznania się wzajemnie z ich zawartością i uwzględnienia jej w treści własnych prac. Dalej LINČEVSKIJ (1962) wskazuje (powołując się na uwagę 3 do art. 7 ICBN 1959), że do wyboru, jako miejsca pochodzenia okazu typowego, są cztery regiony, podane w opisie uznawanym wówczas za protolog nazwy gatunku (SZAFER i in. 1924). Byłyby to więc: okolice Rohatyna (Opole), Krzemieńca (Wołyń), Chełma (Wyż. Lubelska) i Pińczowa (Wyż. Małopolska). Jednak sam LINČEVSKIJ (1962) typu nie wskazał.

Wyznaczenia typu taksonu nazwanego przez Bessera *Carlina onopordifolia* dokonali zapewne (nie zaznaczyli bowiem wyraźnie, czy to oni właśnie i w tej pracy tę decyzję podjęli) MEUSEL i KÄSTNER (1994). We wspominanej już monografii *Carlina* wskazali jako lektotyp opisywany przez nas powyżej szczegółowo okaz zielnikowy przesłany przez samego autora nazwy do de Candolle'a w 1831 r. i obecnie znajdujący się w genewskim zielniku (G-DC G00208418, Ryc. 1). Tak więc Meusel i Kästner wskazali okaz z obszaru, który ani nie był podany w uznanym przez nich za protolog opisie SZAFERA i in. (1924), ani nie

Carlina acanthifolia All:
in sylvis Pod. Austr. Distr.
Olropolensis
Carlina acanthifolia All:
in sylvis Pod. Austr. Distr.
Olropolensis

odpowiada obszarowi wskazanemu przez KLOKOVA (1962) dla „typu" przezeń widzianego. MEUSEL i KÄSTNER (1994) nie cytowali też wyżej wspomnianych prac z Flory ZSRR i Flory Ukraińskiej SRR, poza tym nieprawidłowo określili rodzaj typu (jako lektotyp, a nie neotyp, o czym niżej).

W 2010 r. został wyznaczony kolejny „lektotyp" tego gatunku, inny niż już przytaczane (ŠIÂN i in. 2010). Okaz ten znajduje się w zielniku w Kijowie (KW, nr 071052, Ryc. 4), na jego etykiecie widnieje zapis wykonany najprawdopodobniej ręką samego Bessera: „*Carlina acanthifolia* / All. / *β cynara* DC. / *C. acanthifolia* All. ? En. pl. / volh. / *C. onopordifolia* / mihi". Brak na niej informacji przez kogo, gdzie i kiedy okaz został zebrany, zapis jednak świadczy o tym, że etykieta została sporządzona już po ukazaniu się 6. tomu „Prodromus..." DE CANDOLLE'A (1837). Przytoczona synonimika zdaje się potwierdzać opinię, że Besser uważał za *Carlina onopordifolia* „*C. acanthifolia*" wymienioną przezeń z pytajnikiem w „Enumeratio..." (BESSER 1822) oraz wyrażone przez nas twierdzenie, że zgodził się sam z włączeniem *C. onopordifolia* przez de Candolle'a do *C. acanthifolia* [var.] *cynara*.

Odnalezienie kolejnych okazów z materiału oznaczonego przez Bessera, które ten mógłby był wskazać jako typ, jest już mało prawdopodobne, zwłaszcza, że wg informacji dr N. ŠIÂN z Instytutu Botaniki Ukraińskiej Akademii Nauk, poza zielnikiem tej instytucji (KW) nie udało się odnaleźć alegatów Bessera odnoszących się do *Carlina onopordifolia* w żadnym ze sprawdzanych przez nią zielników byłego ZSRR (w tym LE, WI i LW). Nasza kwerenda w dwu innych zielnikach, wymieniających wśród swych kolekcji alegaty Bessera, TUB i HAL, również nie przyniosła pozytywnych rezultatów, podobnie jak poszukiwania w najważniejszych zielnikach krajowych (m.in. KRA, KRAM, POZ, WA, WRSL).

Zagadnienie typizacji *Carlina onopordifolia* było nietrywialne z kilku powodów i dla celów dydaktycznych pragniemy je przedstawić. Zgodnie z ogólnymi zasadami (ICBN 2006 art. 9), typ nomenklatoryczny (jeżeli nie wskazał go sam autor opisu gatunku, co, na mocy art. 37.1, było dopuszczalne przed 1 stycznia 1958 r.) powinien zostać wyznaczony w pierwszej kolejności (jako lektotyp) z materiału oryginalnego. Pojęcie „materiału oryginalnego", w przypadku braku typu, precyzuje uwaga 2(a). do art. 9.2 ICBN, włączając doń „te okazy lub ilustracje (tak niepublikowane, jak i opublikowane wcześniej lub jednocześnie z protologiem), co do których można wykazać, że był na nich oparty opis lub diagnoza uważniająca nazwę" (tłum. autorów). Materiał Bessera, który był jedynie autorem nazwy, ale nie ważnie opublikowanego opisu, nie mieści się w tej definicji. Skoro uznano za autorów diagnozy Szafera, Kulczyńskiego i Pawłowskiego, a oni typu nie wskazali, więc lektotyp należało wybrać spośród materiału, na którym oparli oni swój protolog. Niestety fakt, że autorzy najwyraźniej nie spodziewali się, jaką rangę będzie miał ich opis we florze terenowej, spowodował, że nie tylko nie wskazali typu, ale i nie zacytowali jakichkolwiek źródeł. Przyjęcie założenia (niemożliwego do bezsprzecznego udowodnienia), że opis oparli oni

←

Ryc. 3. Okaz z zielnika Instytutu Botaniki Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie (KW, bez numeru), zebrany w rejonie Ol'gopil'a, uważany zapewne przez KLOKOVA (1962) za typ nazwy *Carlina onopordifolia* Bess.

Fig. 3. Sheet from the herbarium of the Institute of Botany, Ukrainian Academy of Sciences in Kiev (KW, not numbered), collected in the Ol'gopil' region, presumably treated by KLOKOV (1962) as a type of *Carlina onopordifolia* Bess. name.

bezpośrednio na materiałach zielnikowych przez siebie widzianych, nakazywałoby wybór lektotypu spośród okazów (najlepiej złożonych w jednym z publicznych zielników) oznaczonych (zrewidowanych lub opatrzonych adnotacją o potwierdzeniu oznaczenia) przez przynajmniej jednego z nich jako *C. onopordifolia* przed 1925 r., pochodzących z (cytowanych powyżej) terenów wymienionych w opisie, który (jak później uważano) zyskał rangę protologu. Wśród ogólnodostępnych zielników największą szansę na posiadanie takich materiałów miałyby dwa zbiory krakowskie, Instytutów Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego (KRA) i Polskiej Akademii Nauk (KRAM), gdzie przechowywana jest większość zbiorów B. Pawłowskiego i W. Szafera. Zarówno w zielniku KRA, jak i KRAM zachowało się po jednym arkuszu materiału, zebranego przez B. Pawłowskiego 21.05.1920 r. pod Pińczowem, który mógłby spełniać wymogi formalne. Niestety znajdują się na nich tylko 2 oddzielne liście (KRA 150203) oraz 3 oddzielne liście i jedna płonna różyczka liści z korzeniem (KRAM 331087), a więc okazy te nie mogły być podstawą opisu, zawierającego wszak cechy organów generatywnych.

Jeśli w świetle tych ustaleń za niemożliwy do spełnienia uznanoby warunek wykazania, że konkretny materiał posłużył za wzorzec do opisu, pozostawałby wybór neotypu. Co do jego pochodzenia Kodeks (ICBN 2006) pozostawia zasadniczo dowolność, zaleca jedynie, by wybór ten odzwierciedlał jak najwierniej koncepcję taksonu wyrażoną przez autora(-ów) protologu. Można więc także przyjąć, że skoro SZAFER i in. (1924) uznali Bessera za autora nazwy i zakresu ujęcia *Carlina onopordifolia* (zakres ten jest udokumentowany okazami zielnikowymi z etykietami Bessera), w pełni uzasadnione byłoby wyznaczenie neotypu spośród zachowanych okazów przezeń oznaczonych (oczywiście przy zachowaniu warunku zgodności ich cech z protologiem). Tak też postąpili MEUSEL i KÄSTNER (1994) uznając za [neo]typ (określając go jednak nieprawidłowo jako lektotyp) cytowany już okaz z genewskiego zielnika de Candolle'ów. Ponieważ jako pierwsi spełnili też wymagania dotyczące dokładnego wskazania okazu i miejsca jego przechowywania, a przy tym, jako autorzy monografii rodzaju mieli zapewne wystarczające rozeznanie co do cech taksonomicznych grupy *C. acanthifolia* s. lato, można przyjąć, że ich właśnie typizacja byłaby przy ówczesnym stanie wiedzy obowiązująca.

Jednak wzmiankowane już przez nas ustalenie (CIEŚLAK & PAUL 2011), że uważnieniem nazwy *Carlina onopordifolia* było zacytowanie przez SZAFERA (1923) taksonu *C. acanthifolia* var. *spathulata* Łapcz., zmieniło ponownie sytuację. Od tej chwili typem pierwszej z nazw powinien być typ tej drugiej, uważniającej. Ponieważ sam Łapczyński w protologu typu nie wskazał (nie była to jeszcze wówczas szeroko stosowana praktyka), należało wyznaczyć lektotyp. Po sprawdzeniu okazów zielnikowych (zachowanych w zielnikach WA i KRAM) oznaczonych jako *C. acanthifolia* var. *spathulata*, okazało się, że żaden z nich nie nosi daty wcześniejszej niż tom, w którym ukazał się protolog (wg adnotacji rosyjskiej cenzury: 15 czerwca 1881), a spośród niedatowanych na żadnym nie ma adnotacji

→

Ryc. 4. Okaz z zielnika KW nr 071052 wyznaczony w pracy ŠIÂN i in. (2010) jako „lektotyp" nazwy *Carlina onopordifolia* Besser *ex* Szafer, Kulcz. et Pawł. (fot. etykiety: N. ŠIÂN).

Fig. 4. Sheet from the herbarium KW, no. 071052, designated by ŠIÂN et al. (2010) as the "lectotype" of the name *Carlina onopordifolia* Besser *ex* Szafer, Kulcz. et Pawł. (label phot.: N. ŠIÂN).

LECTOTYPUS
20.02.2008 M. Shyian
071052
LECTOTYPUS
20.02.2008 M. Shyian
071052

HERBARIUM
UNIVERSITATIS VARSOVIENSIS
WA 0000017786
Carlina acanthifolia All. var. spathulata Łapcz.
EPITYPUS
Elżbieta Cieślak & Wojciech Paul
2011-06-30
WA 0000017786
17054
Zielnik Tow. Ogr. Warszawskiego
Carlina acanthifolia All. var. spathulata Łapczyński
Stare pod Chełmem.
Na górze wapiennej, wyniosłej, odkrytej.
Maya Rempel.
Zebrał Kazimierz Łapczyński
073067
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 cm

wskazującej, że posłużył on do sporządzenia oryginalnego opisu. W myśl cytowanych już w poprzednim przykładzie przepisów jedynym pewnym materiałem oryginalnym okazały się więc ilustracje zamieszczone w protologu (Łapczyński 1881). Spośród nich jako lektotyp wybraliśmy jedną, najczęściej w tekście wskazywaną jako odzwierciedlająca cechy charakterystyczne gatunku, noszącą nr 8 (Ryc. 2). Taki rodzaj typu (zwany popularnie, choć nieoficjalnie, „ikonotypem") ma oczywiście tę wadę, że nie może, w przeciwieństwie do typu-okazu zielnikowego, być poddany dodatkowym badaniom, a obrazując tylko jedną, wybraną cechę, nie daje możliwości sprawdzenia wszystkich pozostałych. Dlatego, jeśli nie da się ustalić okazu, na podstawie którego ową rycinę sporządzono (ICBN 2006 zalecenie 8A.1), dla ustalenia używania nazwy można wyznaczyć konkretny, możliwie kompletny i dobrze zachowany okaz odzwierciedlający wszystkie cechy podane przez autora protologu, tzw. epityp (art. 9.7).

Korzystając z tej możliwości wyznaczyliśmy go (Cieślak & Paul 2011) spośród materiału z kolekcji Łapczyńskiego (przechowywanej obecnie w zielniku Instytutu Botaniki UW – WA), zebranego przez M. Hempel na *locus classicus* opisanego przezeń taksonu (Stawska Góra k. Chełma). Jest to najlepiej zachowany w tym zielniku okaz nr WA 17786 (Ryc. 5).

Podziękowania. Panu dr. L. Gautier z zielnika G-DC za przesłanie skanu okazu G-DC G00208418 i udzielenie objaśnień na jego temat oraz za współpracę kuratorom zielników HAL, KRA, KRAM, KW, LW, POZ, TUB, WA, WRSL i WU; Panu dr. hab. Z. Szelągowi za zwrócenie uwagi na monografię Meusela i Kästnera oraz dyskusję, Pani doc. dr R. Kaźmierczakowej za pomoc w ustaleniu miejsca opisu nowej kombinacji utworzonej przez Jasiewicza, a Panu dr. K. Pawłowskiemu za sprawdzenie poprawności tłumaczenia łacińskiego tekstu z pracy Bessera z 1822 r. Autorzy przyjmują na siebie pełną odpowiedzialność za treść artykułu i żadne jego ewentualne błędy czy usterki nie obciążają wymienionych osób. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki w ramach grantu nr NN 304 300940 oraz z funduszy działalności statutowej Instytutu Botaniki im. W. Szafera PAN.

Zasady transliteracji tekstów pisanych cyrylicą oparte są na Polskiej Normie PN ISO 9 obowiązującej od 1 lutego 2000 r. (Polański 2008).

Literatura

Andrzejowski A. 1823. Rys botaniczny krain zwiedzonych w podróżach pomiędzy Bohem i Dniestrem od Zbruczy aż do Morza Czarnego odbytych w latach 1814, 1816, 1818 i 1822. s. i–viii + 127. Józef Zawadzki, Wilno.

Besser V. S. 1822. Enumeratio plantarum hucusque in Volhynia, Podolia, Gub. Kiioviensi, Bessarabia cis-Tyraica et circa Odessam collectarum, simul cum observationibus in Primitias florae Galiciae Austriacae. s. i–viii + 111. Josephi Zawadzki, Vilnae.

←

Ryc. 5. Okaz z zielnika K. Łapczyńskiego (ze zbiorów zielnika Uniwersytetu Warszawskiego) nr WA 17786, wyznaczony jako epityp *Carlina acanthifolia* var. *spathulata* Łapcz. (a w konsekwencji także *C. onopordifolia* Besser *ex* Szafer) w pracy Cieślak i Paula (2011)

Fig. 5. Sheet from the K. Łapczyński collection, preserved at Warsaw University herbarium, WA no. 17786, designated as the epitype *Carlina acanthifolia* var. *spathulata* Łapcz. (and consequently also of the name *C. onopordifolia* Besser *ex* Szafer) by Cieślak and Paul (2011)

Besser [W.] 1828. Rzut oka na jeografią fizyczną Wołynia i Podola. s. 21. Drukarnia Antoniego Marcinowskiego, Wilno.

Besser W. 1832. Bemerkungen über Herrn Professor Eichwald's naturhistorische Skizze von Lithauen, Volhynien und Podolien. – Flora oder allgemeine botanische Zeitung. **15**(2) Beibl. 1: 1–55. / Beiblätter zur Flora oder allgemeinen botanischen Zeitung. Zweiter Band 1832. [Beibl. 1] 1–55.

Binkiewicz B. 2011. Nowe stanowisko *Carlina onopordifolia* (*Asteraceae*) na Wyżynie Miechowskiej. – Fragm. Flor. Geobot. **18**(1): 165–167.

Bubani P. 1900. Flora Pyrenaea per Ordines Naturales gradatim digesta. **2**, s. 718. Ulricus Hoeplius, Mediolani.

Candolle A. P. de 1837. Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis, sive enumeratio contracta ordinum, generum, specierumque plantarum huc usque cognitarum, juxta methodi naturalis normas digesta. **6**, s. 545. Parisiis, Treuttel et Würtz, Argentorati.

Cieślak E. & Paul W. 2011. Typification of *Carlina acanthifolia* var. *spathulata* (*Asteraceae*) and new autorship for *C. onopordifolia*. – Polish Bot. J. **56**(1): 55–60.

Cieślak E., Paul W. & Cieślak J. 2009. Nowe stanowisko *Carlina onopordifolia* (*Asteraceae*) na Wyżynie Lubelskiej. – Fragm. Flor. Geobot. **16**(2): 431–442.

Dìduh Â. P.; Kagalo O. O., Orlov O. O. 2009. Vìdkasnik tatarnikolistij, dev'âtisil tatarnikolistij. – W: Â. P. Dìduh (red.), Červona kniga Ukraïni. Roslinnij svìt, s. 297, Vidavnictvo „Globalkonsalting", Kiïv.

Eichwald E. von 1830. Naturhistorische Skizze von Lithauen, Volhynien und Podolien in geognostisch-mineralogischer, botanischer und zoologischer Hinsicht. s. 256. J. Zawadzki, Wilno.

Fijałkowski D. 1959. Drugie stanowisko dziewięćsiłu popłocholistnego na Wyżynie Lubelskiej. – Chrońmy Przyr. Ojcz. **15**(2): 16–19.

Gejdeman T. S. 1986. Opredelitel' vyssih rastenij Moldavskoj SSR. s. 638. Izdatel'stvo „Štiinca" Kišinev.

Hacquet B. 1782. Plantae alpinae Carniolicae. s. 16 + 5 tab. J. P. Kraus, Vienna.

Herder F. von 1892. Die Flora des europäischen Russlands. – Bot. Jahrb. **14**: 1–165.

ICBN 1961 [Międzynarodowy Kodeks Nomenklatury Botanicznej] – Lanjouw J., Baehni Ch., Robyns W., Ross R., Rousseau J., Schopff J. M., Schulze G. M., Smith A. C., Vilmorin R. de & Stafleu F. A. (red.) 1961. International Code of Botanical Nomenclature adopted by the Ninth International Botanical Congress Montreal, August 1959. International Bureau for Plant Taxonomy and Nomenclature of the International Association for Plant Taxonomy, Utrecht.

ICBN 2006 [Międzynarodowy Kodeks Nomenklatury Botanicznej] – McNeill J., Barrie F. R., Burdet H. M., Demoulin V., Hawksworth D. L., Marhold K., Nicolson D. H., Prado J., Silva P. C., Skog J. E., Wiersema J. H. & Turland N. J. (red.) 2006. International Code of Botanical Nomenclature (Vienna Code) adopted by the Seventeenth International Botanical Congress Vienna, Austria, July 2005. Gantner Verlag, Ruggell, Liechtenstein. Regnum Vegetabile. **146**, s. 568.

The International Plant Names Index 2008. Published on the Internet http://www.ipni.org [accessed 15 June 2011].

Jasiewicz A. 1972. *Carlina* L. – W: B. Pawłowski & A. Jasiewicz (red.), Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych. **13**, s. 96–97. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Kraków.

Jasiewicz A. 1986. Nazwy gatunkowe roślin naczyniowych flory polskiej. – Fragm. Flor. Geobot. **30**(3): 217–285.

Jasiewicz A. & Pawłowski B. 1956. Nowe stanowisko *Carlina onopordifolia* Bess. w Polsce. – Fragm. Flor. Geobot. **2**(2): 12–19.

KARO F. 1881. [Correspondenz.] – Oesterr. Bot. Z. **31**(1): 33.

KARO F. 1883. Spis rzadszych krajowych roślin zebranych w latach 1881 i 1882 w okolicach Lublina, oraz pod Stawską górą za Chełmem. – Pam. Fizyjogr. **3**: 292–317.

KATINA Z. F. 1987. Kolûčnik (vìdkasnik) – *Carlina* L. – W: Û. N. PROKUDIN (red.), Opredelitelʹ vysših rastenij Ukrainy. s. 546. Naukova Dumka, Kiev.

KLOKOV M. B. 1962. Odkasnik – *Carlina* L. – W: O. D. VÌSÛLÌN (red.), Flora URSR **11**, s. 419–431, Vidavnictvo ANU RSR, Kiïv.

KNAPP J. A. 1891. Botanischer Discussionsabend am 19. Juni 1891. – Verh. K. K. Zool.-Bot. Ges. Wien **41**: 47–80.

KUCHARCZYK M. & WÓJCIAK J. 1995. Ginące i zagrożone gatunki roślin naczyniowych Wyżyny Lubelskiej, Roztocza, Wołynia Zachodniego i Polesia Lubelskiego. – Ochr. Przyr. **52**: 33–46.

LAMARCK A. & CANDOLLE A. P. DE 1805. Flore Française, ou descriptions succinctes de toutes les plantes qui croissent naturellement en France... ed. 3. **4**(2), s. 400, H. Agasse, Paris.

LEDEBOUR C. F. 1845–1846. Flora Rossica sive enumeratio plantarum in totius Imperii Rossici provinciis europaeis, asiaticis et americanis hucusque observatarum. **2**(2), s. 937. Libraria E. Schweizerbart, Stuttgartiae.

LINČEVSKIJ I. A. 1962. Kolûčnik – *Carlina* L. – W: B. K. ŠIŠKIN & E. G. BOBROV (red.), Flora SSSR **27**, s. 77–87. Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva – Leningrad.

ŁAPCZYŃSKI K. 1881. Wiadomość o trzech roślinach z rodziny złożonych z[n]alezionych w lubelskiem. – Pam. Fizyjogr. **1**: 200–207.

ŁAPCZYŃSKI K. 1882. Kąsina akantolistna w odmianie łopatkowatéj. – Pam. Fizyjogr. **2**: 519–521.

MEUSEL H. & KÄSTNER A. 1972. Übersicht zur systematischen Gliederung der Gattung *Carlina*. – Feddes Repert. **83** (4): 213–232.

MEUSEL H. & JÄGER E. J. 1992 Vergleichende chorologie der zentraleuropäischen Flora. Text. **3**, s. 282. Jena, Stuttgart, New York.

MEUSEL H. & KÄSTNER A. 1994. Lebensgeschichte der Gold- und Silberdisteln. Monographie der mediterran-mitteleuropäischen Compositen-Gattung *Carlina* **2**, s. 633. Springer-Verlag Wien New York, Wien.

MIREK Z., PIĘKOŚ-MIRKOWA H., ZAJĄC A. & ZAJĄC M. 2002. Flowering plants and pteridophytes of Poland – a checklist. – W: Z. MIREK (red.), Biodiversity of Poland **1**, s. 442. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.

PAČOSKIJ I. 1910. Osnovnyâ čerty razvitiâ flory ûgo-zapadnoj Rossii. Herson″: Parovaâ tipo-litografiâ nasl[ednikov″] O. D. Hodušinoj. (Zapiski Novorossijskogo obŝestva estestvoispytatelej, priloženie k″ **34** tomu). s. 430.

PAX F. 1918. Pflanzengeographie von Polen (Kongress-Polen). – Beiträge zur polnischen landeskunde, Reihe A, **1**, s. 148+Tab. I-VIII.

POLAŃSKI E. 2008. Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji. s. 977. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

POZNAŃSKA Z. & KAŹMIERCZAKOWA R. 2001. *Carlina onopordifolia* Besser. Dziewięćsił popłocholistny – W: R. KAŹMIERCZAKOWA & K. ZARZYCKI (red.), Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe, s. 381–382. Instytut Botaniki im. W. Szafera, Instytut Ochrony Przyrody, Polska Akademia Nauk, Kraków.

PŘÍHODA [M.] 1883. [Gelehrte Gesellschaften. K. K. Zoologisch-Botanische Gesellschaft zu Wien]. – Bot. Centralbl. **16**: 31–32.

REICHENBACH L. & REICHENBACH H. G. 1853. Icones Florae Germanicae et Helveticae... **15**, s. 5–6, Sumptibus Ambrosii Abel, Lipsiae.

ROUY G. 1903. Flore de France. **8**, s. 406. Asnières – Paris.

SZAFER W. 1923. Zapiski florystyczne. – Acta Soc. Bot. Pol. **1**(1): 53–59.

SZAFER W., KULCZYŃSKI S. & PAWŁOWSKI B. 1924. Rośliny polskie. s. xxii + 735. Książnica-Atlas, Lwów – Warszawa.

SZAFER W., KULCZYŃSKI S. & PAWŁOWSKI B. 1953. Rośliny polskie. Wyd. 2, s. xxviii + 1020. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

ŠIÂN N. M., MOSÂKÌN S. L., KORNÌÊNKO O. M. & FEDORONČUK M. M. 2010. Tipìfikacìï taksonìv radini *Asteraceae* flori Ukraïni: rodi *Artemisia* L., *Aster* L., *Barkhausia* Moench., *Carduus* L., *Carlina* L. – Ukr. Botan. Žurn. **67**(4): 504–513.

ŠMALGAUZEN I. 1897. *Carlina* L. Kolûčnik″. – W: I. ŠMALGAUZEN (red.), Flora srednej i Ûžnoj Rossii, Kryma i Severnago Kavkaza. **2**, s. 93, Kiev″.

TUTIN T. G., HEYWOOD V. H., BURGES N. A., MOORE D. M., VALENTINE D. H. WALTERS S. M., WEBB D. A. 1976–1980. Flora europaea **1–5**. Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, Melbourne.

WAHRMUND U., HEKLAU H., RÖSER M., KÄSTNER A., VITEK E., EHRENDORFER F. & HAGEN K. B. VON 2010. A molecular phylogeny reveals frequent changes of growth form in *Carlina* (*Asteraceae*). – Taxon **59**(2): 367–378.

WEBB D. A. 1976. *Carlina* L. – W: T. G. TUTIN, V. H. HEYWOOD, N. A. BURGES, D. M. MOORE, D. H. VALENTINE, S. M. WALTERS, D. A. WEBB (red.), Flora Europaea, **4**, s. 208–211. Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, Melbourne.

WIERDAK SZ. 1926. Zapiski florystyczne z Opola. – Kosmos (Lwów) **51**(1–4): 55–61.

SUMMARY

Several issues concerning taxonomy of *Carlina onopordifolia*, including authorship citation and typification, have not been addressed satisfactorily until recently. The present article provides a comprehensive description of about 180 years of history of the name, that has been first published without description by BESSER in 1832, and subsequently cited by various authors as a.o. *Carlina onopordifolia* Bess., *C. onopordifolia* Bess. *ex* Szafer, Kulcz. & Pawł. or regarded as a lower-rank taxon and synonimized with *C. acanthifolia* All. var. *cynara* DC. or *C. acanthifolia* All. subsp. *utzka* (Hacq.) Meusel & Kästner. The latest taxonomical solutions have been formally proposed recently by the authors elsewhere (CIEŚLAK & PAUL 2011). This included establishing the article of SZAFER (1923) as a work validating BESSER's (1832) *nomen nudum*. This validation was based on the protologue of *C. acanthifolia* var. *spathulata*, a taxon described from Lublin region (E Poland) by ŁAPCZYNSKI (1881), subsequently synonimized by SZAFER (1923) with *C. onopordifolia*. To designate a type for *C. onopordifolia* (three neotypes of which having been established by various authors over 50 years, see Figs 1, 3 and 4), it was necessary first to designate a type for the basionym (*C. acanthifolia* var. *spathulata* Łapcz.) used for its validation (that also had not been done before) and this was decided to be an illustration (reproduced here as Fig. 2) accompanying the latter taxon's protologue, with an epitype (Fig. 5) chosen from among the specimens of the Łapczyński's collection.

Przyjęto do druku: 05.09.2011 r.